

KÖLLŐ ZSÓFIA

A ROMÁNIAI MAGYAR TANKÖNYVKIADÁS HELYZETÉRŐL

Amikor a romániai tankönyvhelyzetről beszélünk, sokféle korlátba ütközünk. Először is, sosem lehet véglegesen kijelenteni, hogy a tankönyvkiadás rendszere hogyan „működik”. E tanulmány szerzője majd egy hónapos késéssel adja le szövegét a *Gyergyói Szemle* szerkesztőségének, és ez alatt a hónap alatt számtalanszor újra kellett gondolni, hogy mit is állíthatok, pl. hogy éppen szabályozza-e törvény a tankönyvkiadást vagy nem, mivel a törvény alkotmányellenes, ahogy az erre a célra újraalapított központi tankönyvkiadó is. Azt még ma sem tudhatjuk biztosan, hogy ettől függetlenül vagy ennek ellenére lesznek-e tankönyvek a diákoknak? Másrészt nagyon nehéz szakmai vitát folytatni a kérdéstről, hiszen sem a törvény megszületését, sem a tankönyvkiadási folyamatot nem a szakmaiság ihlette. A harmadik aggályom pedig személyes: tankönyvszerzőként második éve veszek részt pályázási és kiadási folyamatban munkámból kifolyólag. A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének kötelékébe tartozó Erdélyi Tankönyvtanács ügyvezetőjeként pedig majd egy éve követem a romániai magyar tankönyvek körüli eseményeket, így rálátásom bár több réttű, mégsem elfogulatlan. Tehát az itt közölt helyzetkép egy speciális nézőpont terméke.

Miért kellene új tankönyvek?

Egy olyan oktatási rendszerben, amelyben egy tanár jó eséllyel taníthat abból a tankönyvből, amelyből tanult, felmerül a kérdés, hogy az elmúlt években miért is volt olyan sürgős egész évfolyamok tankönyveit lecserélni, legalábbis a régieket kivonni a forgalomból. Nos, a folyamat háttérében a 2013-ban elindult reform áll, amely a kerettantervek és a tantárgyi programok megváltozásában öltött testet. Az új tantervek egységesen a kompetenciafejlesztésen alapulnak, tehát a jól kidolgozott tanterveknek és a majdan rájuk épülő tankönyveknek szemléletváltást kell tükrözniük.

2017-ben érte el a tantervi reform az általános iskola felső ciklusát. Az új szemléletű általános iskolai tankönyvekből ekkorra már jelentős hiány halmozódott

fel, a reform azonban tovább folytatódott. A tantervi változások nagy újdonságokat ígértek egyes tárgyak tanításában. Ezek közül legfontosabb a *Román nyelv és irodalom kisebbségek számára*, melyet kommunikációközpontú megközelítésben, a többségiekétől teljesen eltérő tankönyvek és módszertan segítségével lehet immár oktatni. A *Magiszter* oktatási folyóirat 2017-es téli számát például az új tantárgyi programoknak, valamint az új tankönyvekhez kapcsolódó első tapasztalatoknak szentelte.¹ De hogyan is születtek meg az első, tantervreform utáni felső tagozatos tankönyvek?

Saját példa: a *Magyar nyelv és irodalom tankönyv és segédanyagai*

2017-ben megjelent az anyanyelv oktatásának is az új tanterve V–VIII. osztályok számára, amely évfolyamról évfolyamra kerül bevezetésre a 2017-18-as tanévtől kezdődően.

A tantervből kiemelnék néhány fontos állítást, amelyet a magyartanároknak és a tankönyvírásra készülő szerzőknek is meg kellett fontolnia:

- „A tanterv a magyar, mint anyanyelv új szemléletű tanítását/tanulását kívánja megvalósítani, elmélyítve és kibővítve az alapozó szakasz tantervi követelményeit.”
- „A tantervben hangsúlyosan jelenik meg a szövegértési és -alkotási képesség (szóban és írásban) fejlesztése.”
- „Az irodalmi szövegek feldolgozásában a tanterv a befogadóközpontú, élményszerűséget biztosító irodalomtanítást képviseli.”
- „A tanterv szemlélete szerint a nyelvi jelenségeket nem elszigetelten kell felfedeztetni, hanem összességükben és kölcsönhatásukban, vagyis funkcionális megközelítésben vizsgálni.”²

Az új szemlélet lényegét a *Magiszter* hasábjain Bartalis Boróka tankönyvszerző társam foglalta össze, kiemelve elsősorban a nyelvi nevelés és a grammatikai ismeretek terén bekövetkező szemléleti változást.³

Tehát az új szemlélet szellemében a minisztérium kiírására elkezdődött a

1 MAGISZTER XV. (2017/Tél) 4. sz.

2 Tantárgyi program – Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv), V–VIII. osztály, Programa școlară pentru disciplina Limba și literatură maternă maghiară clasele a V-a – a VIII-a, Anexa nr. 2, la ordinul ministrului educației naționale nr. 3393/28.02.2017, Ministerul Educației Naționale, București, 2017.

3 BARTALIS Boróka: *Értő olvasás, tudatos kommunikáció és gyermekbarát grammatika*. In: *Magiszter*, XV. (2017), 5. sz. 18 – 25.

tankönyvszerzési folyamat az V. osztály számára. Nehézséget okozott, hogy mindössze 100 nap állt rendelkezésre a teljes, nyomdakész, digitális háttéranyaggal és román nyelvű fordítással is ellátott könyv elkészítésére, illetve a szabadpiaci rendszer esetlegessége miatt III–IV. osztályos új szemléletű anyanyelv tankönyv nem lévén, az előző ciklus oktatási eszközeibe sem lehetett kapaszkodni. A rendszerbe nem volt belekódolva a tankönyvkíséret, a kipróbálás lehetősége, „most vagy soha” alapon, élesben kellett megírni egy új szemléletet érvényesítő tankönyvet. Sokat segített viszont, hogy tankönyvkiadásban az elmúlt néhány év alatt profivá érett kiadóval dolgozhattunk, illetve hogy szakmai tanácsadók is segítették a munkánkat (Kádár Edit és Fóris-Ferenczi Rita, a BBTE oktatói).

A tankönyvek szakmai elbírálásának átláthatatlansága ellenére örömmel töltött el, hogy első tankönyvszerzői próbálkozásunk sikerrel járt, és a két választható V. osztályos anyanyelv tankönyv közül az egyik a mienk lett⁴. A tankönyv ráadásul váratlan pozitív sajtóvisszhangra talált, elsősorban Magyarországról, Kálmán László nyelvész és Arató László, a Magyar tanárok Egyesületének elnöke megszólalásai nyomán.⁵ Itthon is bekerült a diskurzusba, a magyartanárok barátoknak vele, több módszertani körre, szakmai tanácskozássra kaptunk meghívást a tankönyv apropóján. Elsősorban néhány szövegválasztásunk vált ki némi ellenérzést a kollégákban (Petőfi Sándor *János vitéze* helyett Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* című elbeszélő költeménye), illetve a funkcionális nyelvi szemlélet követel gyökeresebb átállást a leíró grammatikához szokott gyakorló tanároktól.

A tankönyv nyelvi szemléletét támogató megjelent a tanterv nyelvi tartalmai mentén összeállított oktatási segédanyag⁶ hét évi munka eredményeként (egyetemi munkacsoportból alakult a szerzők és munkatársak csapata), tanári kalauzzsal, módszertani ajánlásokkal, mérőlapokkal ellátva, amely egyben tanári kézikönyv (is). A benne található feladatok differenciálási lehetőségeket, illetve a nyelvváltozatok közötti különbségeket is felmutatják. Elsősorban azért vágtunk bele a tankönyvírási folyamatba,

4 BARTALIS Boróka, KÖLLŐ Zsófia, ORBÁN Zsuzsa-Lilla, SZŐCS Hedviga, TAMÁS Adél: *Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv)*. Tankönyv az V. osztály számára. Kreatív Kiadó, 2017. A szerzőcsapat vezetője Tamás Adél volt.

5 KÓSA András: Sokkal jobb könyvből tanulhatnak a magyar gyerekek Romániában, mint idehaza. In: *Magyar Nemzet*. 2017. augusztus 19.

6 *Feladatbank anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban*. Szerk.: KÁDÁR Edit. Kolozsvár, Ábel Kiadó, 2017.

mert hosszú évek óta dolgoztunk már a nyelvi szemléletet megújító feladatokon, gondolkodtunk együtt az anyanyelvoktatás lehetőségeiről.

Szövegvilágjáró címen megjelent a tankönyv anyagát kiegészítő munkafüzet is. A *Tudtad?* fejezet a tankönyvi témaköröket kiegészítő köznapi szövegek és az ezekhez kapcsolt kérdéssorok segítségével fejleszti a szövegértési kompetenciát. Az *Olvastad?* fejezet az irodalom területén való tájékozódásban segít: olvasmányokat ajánl, és ezek feldolgozásához nyújt fogódzót kreatív feladataival. Az *Írni jó* fejezet pedig a különböző típusú szövegek írására készíti fel a tanulókat, figyelembe véve az írás folyamatát és az egyes szövegfajták sajátosságait is.

Úgy tűnt, lehetőség van egy koherens, a tantervvel összhangban lévő, egész cikluson végigvonulatható tankönyvcsalád kiépítésére. Azonban jött az ősz és az új tankönyvkiadási rendszer.

A tankönyvtörvény, és ami mögötte van

Amint az előbbiekből kitűnt, az elmúlt tanévig a romániai tankönyvkiadás piaci rendszerben működött. A kiadók kész tankönyvekkel pályázhattak a minisztérium által kiírt licitre. Egy tantárgyból több tankönyv is nyerhetett, az iskolák választhattak az alternatív tankönyvek közül (a magyar oktatás kettő közül választhatott). A piaci rendszer kisebbségi tankönyvek kiadása szempontjából előnytelen volt: a kis példányszámú tankönyvek megjelentetése a kiadóknak nem érte meg, az önköltséget a kötelező digitalizálás is növelte. 2006 óta teljesen megoldatlan a magyar tankönyvek szakmai, nyelvi ellenőrzése, felügyelete. Így történhetett meg, hogy a 2013-ban elindult tantervreform után sorra évfolyamok maradtak használható tankönyvek nélkül (a korábbiak közül több szintén használhatatlan). Az elmúlt tanévet harmadikosaink tankönyv nélkül, a negyedikesek egyetlen tankönyvvel kezdték meg, az ötödikeseknek legfeljebb három tankönyv lehetett a táskájukban. A helyzet évfolyamonként átlagosan több mint 10 000 magyarul tanuló gyereket érint.

A románul tanuló ötödikesek sem kezdtek jobban, a közbeszerzést követő óvások miatt késlekedtek a tankönyveik, és nyolc hétig összefoglaló útmutatókból tanulhattak. Ezeket az útmutatókat a magyar diákok számára is kinyomtatatta a minisztérium román nyelven, fordításukról a kisebbségi oktatás számára nem gondoskodott, ahogyan az azóta megjelent tankönyvekéről sem. A helyzetet súlyosbítja, hogy a korábban a tankönyvek

kiegészítésére, pótlására használt segédanyagok sem használhatóak minisztériumi engedély nélkül. Az engedélyeztetési folyamat költséges, s ez szintén diszkriminatívan érinti a magyar nyelvű oktatási anyagokat.

A szakminisztérium a tankönyvek késlekedésére hivatkozva és e tarthatatlan helyzet orvoslásaként 2017. szeptember 26-án közzétett egy törvénytervezetet, szeptember 20-án pedig egy sürgősségi rendelet tervezetét, amelyek szerint a tankönyvkiadás központosításával kizárólag a Didaktikai és Pedagógiai Kiadó (EDP) adhat ki tankönyveket. Ez esetben nem a kiadók, hanem közvetlenül a szerzők pályázhatnak kézírataikkal.

Amíg még látszólag hatni lehetett a készülő törvényre

A tankönyvkiadásban készülő, a magyar kisebbséget nagymértékben érintő változásokra reagálva a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége keretében működő Erdélyi Tankönyvtanács – együttműködve az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségével, a Kolozsvári Akadémiai Bizottsággal, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatóival és a Civil Elkötelezettség Mozgalommal – megszervezett egy szakmai csoportot, amely módosítási javaslatot fogalmazott meg mind a tankönyvtörvénnyel, mind az EDP-t szabályozó rendelettel kapcsolatban, és ezeket az oktatási minisztériumba is eljuttatta (e-mailben, személyesen és a Kisebbségi Államtitkárságon keresztül is). A *Tankönyvet mindenkinek* elnevezésű munkacsoport célja volt felhívni a figyelmet a szakmai felügyelet fontosságára a tankönyvkiadásban, lobbizni a tankönyvkiadás diszkriminatív jellegének megszüntetéséért.

A projekt keretében elkészült javaslatcsomagok két fő hiányterületet tártak fel a tervezetekben: a kisebbségi (főként a magyar) oktatás igényeit és a szakmai, nyelvi szempontokat. A szakmai csoport szerint a tankönyvtörvénynek nemcsak a tankönyvek kisebbségi (magyar) nyelven való megjelenését kell biztosítania, hanem azok minőséget is. A szakemberek azt javasolták, hogy hozzanak létre külön magyar anyanyelvű bíráló bizottságot, amely kompetensen meg tudja ítélni a magyar nyelven beadott tankönyvpályázatok szakmai színvonalát; az EDP-nek legyen kihelyezett magyar szerkesztősége Kolozsváron megfelelő számú alkalmazottal; továbbá románról lefordított tankönyv esetén magyar nyelvi és szaklektor ellenőrizze a készülő kiadványt. A munkacsoport a megfogalmazott javaslatokat az oktatás területén tevékenykedő

kisebbségi szakpolitikusoknak is eljuttatta.

A munkacsoport koordinátoraként sajnos arról számolhatok be, hogy nem kaptunk visszajelzést azzal kapcsolatban, hogy a javaslatokat figyelembe vették volna. Egy változtatási javaslatunkat láttuk viszont a törvényben, éspedig azt, hogy a magyarul íródó tankönyveket ne kelljen románra fordítani az elbíráláshoz. Civil szervezetként, ráadásul kisebbségi helyzetben nincs közvetlen hatásunk a törvényhozásra vagy állami szervek struktúrájának kialakítására. Csupán javasolni, kérdezni, véleményt formálni tudunk, ezt megtettük a rendelkezésünkre álló fórumokon. A törvénytervezetben kifogásolt szakmai szempontok az elindult kiadói munka során is fennmaradtak. A megalakult tankönyvkiadó nem hozott létre állandó szerkesztőséget, hanem könyvenként magyar szakembereket kért fel a szerkesztői munkára, a Kisebbségi Államtitkárság koordinálásával. Ez is lehet egy működő lépés, de amíg nem zárul le az első új rendszerű tankönyvkiadási időszak, ezt nem tudhatjuk. Ha ezt a rendszert hosszú távon szeretné működtetni a minisztérium, akkor érdemes lenne állandó testületekben gondolkodnia.

Hogyan működik gyakorlatban a tankönyvtörvény és a tankönyvkiadó?

Először lássunk egy kis kalendáriumot az elmúlt időszakból:

2017. november 2. – a tanügyminiszter kihirdeti a tankönyvtörvényt

2017. december 12. – megjelenik a tankönyvértékelés módszertanát jóváhagyó rendelet, mellékletében a pályázható tankönyvek listája, valamint a tankönyvpályázat kalendárium

2018. január 18. – a CNEE (Országos Értékelési és Vizsgabizottság) felhívást tesz közzé a tankönyvértékelő bizottságokban való részvételre

2018. február 2. – a CNEE közzéteszi a tankönyvpályázatok formai követelményeit

2018. február 16. – a minisztérium újabb információkat közöl honlapján a tankönyvpályázatokról (vizuális anyag, digitális tankönyv, szerzők díjazása)

2018. március 5-19. – a szerzők leadhatják tankönyvpályázatukat a minisztérium székhelyén Bukarestben

Azóta túl vagyunk újabb pályázati kör meghirdetésén a meg nem pályázott könyvcímekre, a szerzőkkel való szerződéskötésen, előbb a kiadó megalapításának, majd a tankönyvtörvénynek az alkotmányellenessé nyilvánításán. Egy bizonytalan rendszerben mozgunk, amelyben azért mégis csak megkezdődik szeptemberben az újabb

tanév, amelyben azért mégis csak folytatódik a tantervreform, és amelyben mégis csak le kellett adni a tankönyvek kézíratait annak a kiadónak, amelynek léte bizonytalan.

Az új tankönyvtörvény vágyott hatása a tankönyvkiadási folyamat leegyszerűsítése, de nemcsak az egyszerűség és a gyorsaság fontos szempont, hanem a minőség is, a kisebbségi tankönyvek esetében ugyanúgy, mint a többségiéknél. Meg kell jegyezni, hogy a tankönyvpályázatok leadására szánt idő igen rövid volt az idei kiírásban is, tekintetbe véve azt is, hogy bizonyos kritériumok, pl. formai követelmények, digitális tankönyvi utalások csak időközben derültek ki, ami nem tett jót a pályázatok minőségének. Továbbá korábban a tankönyvek a kiadóval együttműködésben, szerkesztő, korrektor, illusztrátor, grafikus, szaklektor és egyéb szakemberek közreműködésével készültek. Jelen feltételek mellett a szerzők önállóan, esetleg csupán szakmai tanácsadás mellett dolgoztak (ha egyéb szakembereket szerettek volna bevonni, azt nekik kellett megfinanszírozni), a kiadói munkálatok csak utólagosan történnek meg, ezeket is nagyrészt a szerzők végzik, az általuk felkért, de a kiadó által finanszírozott szakemberekkel.

Továbbá ki kell emelni, hogy a pályázatokat két körben bírálták el. Az elsőben bizonyos kritériumoknak megfelelő szakemberek jelentkezhettek bírálónak, ők a módszertanban lefektetett kritériumok szerint pontoztak. A második körben történő tudományos elbírálás szempontjai azonban nem voltak nyilvánosak, amely körben szintén elbukhatott a tankönyvpályázat. A továbbiakban ezt is nyilvánosságra kellene hozni ahhoz, hogy a minőség és az egyenlő verseny biztosítva legyen.

Szerzőcsapatunk idén is pályázott, ezúttal VI. osztályosoknak szóló anyanyelv tankönyvvel, hogy az V. osztállyal elkezdett munka folytatódhasson, a folytonosság biztosítva legyen a szemléletben. Pályázatunk nyert, saját illusztrátorral, tördelőszerkesztővel és szerkesztővel dolgoztunk ahhoz, hogy az új kiadó és az új rendszer által már nem elvárt, de az előző tankönyv és elvárások által támasztott kritériumoknak megfeleljünk. Sokkal nehezebb dolga volt most egy szerzőcsapatnak, hiszen szerkesztőség nélküli kiadóval kellett együttműködni, bizonytalan feltételek mellett, gyakorlatilag saját szerkesztőséget kellett létrehozni. Emiatt az elkészült tankönyvek minősége sajnos egyenetlen, egyéni ízlés, igényesség dolga, hogy melyik szerzőcsapat mennyire vette komolyan a szerkesztőségi munkát. Akár ez a rendszer, a saját szerkesztőség kialakítása is lehet működőképes, akár magyar szerzőcsapatok közös szerkesztőségbe is szerveződhetnek, viszont ennek feltétele, hogy a rendszer

megállapodjon, a törvény biztos alapokon álljon.

Minden romániai tankönyv elérhető a manuale.edu.ro honlapon. Ajánlom a kedves olvasónak az elkészült tankönyvek böngészését, akár a kisebbségi tankönyvek összehasonlítását a többségiekével, tanulságokkal fog szolgálni. Elgondolkodtató, hogy egy vizuálisan ennyire érzékeny generációnak miért is szeretnénk látvány szempontjából értékelhetetlen, minőségileg kifogásolható tankönyvekkel kiszűrni a szemét. Hogyan vehetné így komolyan az iskolát?

Hogyan készülhetnek magyar tankönyvek?

Az új törvény értelmében lehetne írni magyarul bármely tantárgyból tankönyvet, a törvény szerint ennek románra fordítását az EDP támogatja, és az eredetileg románul készült tankönyvekkel együtt megmérerettetik. De hangsúlyoznunk kell, hogy nem azon a nyelven, amelyen eredetileg készült, hanem románul, ami rontja az ilyen pályázatok esélyeit. Talán ezért is nem készültek ilyen könyvek. A külföldről importált tankönyvek lehetősége, bár egy korábbi, 2005-ös rendeletben szerepel, a módszertan szerint nem járható út, mert eszerint a CNEE által meghirdetett központi pályázaton kell indulnia minden szerzőnek. Pedig az importálás több, kis példányszámú, és ezért az érdeklődés fókuszába nem kerülő tantárgy esetében jelenthetne megoldást, példaként említhetünk egyes szaktantárgyakat vagy a különböző felekezetek tankönyveit.

A román nyelvű országos alaptankönyvekből a fordítások a korábbi, piaci rendszerben nem készültek el. Tanítók, tanárok a megmondhatóit, hogy az új tantervek szerinti oktatást hogyan oldották meg a régi könyvek, román könyvek, saját fordítások, fénymásolt munkalapok, internetről összeszedett segédletek koordinátarendszerében. Tény, hogy III–V. osztályban egyetlen, nem sajátosan magyarul íródott tankönyv magyar változata sem volt elérhető.

A pontos okát a rendszeren kívülállóként nem sikerült megfejteni, a kiadók és a hivatalos szervek egymásra hárították a felelősséget. A korábban, magánkiadóknál megjelent tankönyvek fordításainak utólagos elkészíttetése pedig a szerzői jogok miatt lesz minden valószínűség szerint nehézkes. Az új rendszerben csak akkor lehet garantálni ezek elkészülését, ha az EDP számol a kisebbségek tankönyvigényével, és kialakítja a fordítások elkészülésének módszertanát, ami az előző rendszerbe egyáltalán nem volt „belekódolva”. És hogy pozitív kicsengéssel zárjam szövegemet, úgy tűnik, a

nyertes tankönyvek magyarra fordítása már folyik, tehát lesz a magyar hatodikosoknak is *Földrajz, Történelem, Matematika, Biológia* stb. tankönyve. Néhány egyéb hiányt is sikerül pótolnia az EDP-nek, hiszen pl. nem volt III–IV. osztályban *Zene és mozgás* vagy bizonyos felekezeti tankönyvek.

A nagy kérdés viszont továbbra is fennáll: kialakul-e egy olyan minőségbiztosítási rendszer az új törvény nyomán, amely garantálja, hogy csak szakmailag megfelelő, vizuálisan is átgondolt, kompetenciafejlesztő tantervekhez illeszkedő tankönyvek kerülnek az iskolával szemben amúgy is szkeptikus generáció kezébe?

PERSPECTIVELE PUBLICĂRII MANUALULUI ÎN LIMBA MAGHIARĂ ÎN ROMÂNIA

Studiul oferă o imagine a posibilităților legale actuale, a statutului și a perspectivelor publicării manualului în limba maghiară în România. Ea prezintă fostul sistem de piață, precum și noua structură centralizată creată prin proclamarea legii manualelor, atât ca solicitant cât și ca editor de manuale, ilustrată prin manualele de limbă și literatură maghiară (limba maternă) pentru elevii de clasa a cincea și a șasea. În același timp, aceasta dezvăluie și capcanele sistemului care nu sunt strâns legate de educația limbii materne însăși, ci mai degrabă legate de predarea în limba maternă, cum ar fi traducerea manualelor și necesitatea unui birou editorial maghiar.

PERSPECTIVES OF THE HUNGARIAN TEXTBOOK PUBLISHING IN ROMANIA

The study provides a picture of the current legal possibilities, status and perspectives of the Hungarian textbook publishing in Romania. It presents the former market system as well as the new centralized structure created by the proclamation of the textbook law, both, as an applicant and as a textbook editor, illustrated through the Hungarian language and literature (mother tongue) textbooks for the 5th and 6th graders. At the same time, it also reveals the pitfalls of the system that are not closely related to the education of the mother language itself, but related rather to the teaching in mother language, such as the translation of textbooks and the need for a Hungarian editorial office.